

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI-VIII

BÜTÜN YÖNLERİYLE YAHUDİLİK

(ULUSLARARASI SEMPOZYUM)

18-19 ŞUBAT 2012

Ankara-2012

FRANSA'DA KADIN HAKLARI VE LİBERAL YAHUDİLİK

Joëlle Allouche- Benayoun*

Çev. Yrd. Doç. Dr. Ramazan ADIBELLİ**

Fransa'da Kadın Hakları ve Liberal Yahudilik

Yahudilik, aynı zamanda hem babaerkil bir din olma hem de içerisinde kadınların Tarihini seyrini değiştirdikleri bir dünya görüşü olma paradoksunu kendinde birleştirmektedir.

Eğitim, evlilik, dulluk, boşanma, çocuk sahibi olma, kürtaj, erkek/kadın ilişkileri, kadınlar ve din: Sinir bozucu bütün bu konular, bugünkü Yahudi dünyada Yahudi kadının konum ve statüsüne ilişkin sorgulamaların merkezini işgal etmektedir. Kadın ve Yahudi olmak: Unsurları birbiriyle mesafeli ve hatta birbirine zıt olabilen bir kimliktir bu.

Geleneksel açıdan Yahudiliğe göre insanoğlu Tanrı'nın hizmetinde olmalıdır. Erkek açısından bu, Tora'yı okuyup araştırmak, kadın açısından ise kocasına ve çocuklarına kendilerini gerçekteştirme imkânı veren dini bir ortam yaratmaktır. Gelenekte vurgu, son derece önemli olan çocukların eğitimi ve aile yuvası içinde Musa Yasası'nın gerçekteşmesi (beslenmeye ilgili kurallar, cinsel ilişkileri düzenleyen kurallar) üzerindedir. Burası, kadınların gerçekteştirecekleri en uygun alan ve çocukların sosyalleşmesinin ve intikalin en uygun yeridir.

* Fransa Ulusal Arařtırmalar Merkezi(CNRS), Sosyoloji, Dinler, Laiklik Grubu, Paris/Fransa

** Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı

Moderniteye Karşı Gelenek

Modernite, kadınları tam da Geleneğin kendilerine tahsis ettiği bu konumdan kurtarmak istemektedir. Gelenek ile Modernite arasındaki gerilim, modern toplumların bir özelliğidir ve kadının konumu genel olarak toplum içerisinde özel olarak da Özgürleşmeden (18. yüzyıl) sonra kamusal alanda yüksek sesle kendini içerisinde ifade ettiği Yahudi toplumunda bu gerilimin bir analizörü kabul edilebilir.

Böylece 19. yüzyıldan itibaren Yahudi düşünürleri ve hahamları kişisel statüyle ilgili meseleleri (evlenmeler, boşanmalar, tetkik ve litüjide kadınların yeri) yeniden değerlendirmeye sevk eden şeylerden biri, kadının Yahudilikteki yeri ve konumuna ilişkin düşüncedir. 19. yüzyılın bu aydın düşünürleri kadının Yahudilikteki konumunu Yahudiliğin modern çağda ne şekilde devam ettirileceğine ilişkin sorunun belirtisi olarak görmüşlerdir. Yahudiliğin moderniteyle karşılaşma kapasitesinin mihenk taşı olan kadının statüsünün daha eşit seviyeye yükseltilmesi meselesi bugüne kadar Yahudilik içindeki temel akımları derin biçimde birbirinden ayırmıştır: Ortodoks ve Reform (tüm bileşenleriyle birlikte).

Toplumun sekülerleşmesi, Yahudiliğin sekülerleşmesine neden olmuştur. Sekülerleşme, kadınların dini ritüellerde erkeklerle eşit olma talebi, dini yapı içinde her iki cinsiyete ilişkin hususiyetleri ortadan kaldırma noktasında etkilidir. Sosyal baskının gücüyle bugün bütün Yahudi akımlar kadınlara önem verdiğini belirtmekte ve eşitlik taraftarı olduklarını savunmaktadırlar. Tefsir noktasında bütün gayret Yazıların kadın karşıtı olmadığı ya da tamamıyla böyle olmadığı yönündedir. Gelenekselciler ile Ortodokslar, kadını çocuk ve köleyle aynı derecede reşitlikten yoksun sayan hukuki metinleri göz ardı etmekte ve güçlü kadınları ön plana çıkaranlara değer vermektedirler. Böylece “kadınların erkeklerden de üstün olduğu” sonucuna varılmaktadır...

Reformcular ise bazı metinlerin kadın karşıtı olduğunu kabul etmekte ama bunları bağlamla ilişkilendirmektedirler: Onlara göre bu metinler bir dönemin yansımasıdır ve dolayısıyla bunlar geliştirilebilirler. Bunlar kadınların ve erkeklerin sosyal ve siyasal eşitliğini gerçekleştirme özelliği taşıyan modern toplumlardaki kadının konumunu hesaba katmalıdırlar. Kültürel düzeyde bütün hahamlar, Yazıların “kadınları duadan muaf tutsalar” da onları bundan

men etmediklerini vurgulamaktadırlar. Diğer taraftan Rachi ve Gaon de Vilna gibi birçok Bilgenin bir kadının Tora'yı okuyabileceği, Tora'ya çıkabileceğın konusunda ittifak ettiklerini hatırlatmaktadırlar.¹ Dolayısıyla sosyal baskının itici gücüyle Gelenekselciler ve Ortodokslar bazı ritüeller icat etmeye kadar varırken Reformcular, kültürün her seviyesine kadınları dâhil ederek ritüellere karşı gelmektedirler.

Kadınlar, Yahudi Kadınları ve Liberal Yahudilik

Genel olarak Yahudilikte erkek kimliği öncelikli olarak otoritenin kaynağı olan Bilgi ile ilişkili olarak inşa edilirken kadın kimliği İntikal ile ilişkili olarak inşa edilmiştir: Yahudi kimliği ilk etapta intikal edebilmek için biyolojik yönden kadınlara muhtaçtır. Bu bölümlenme görevlerin Kamusal/Özel dikotomisi özelliğine sahip cinsel bölümlenmeyi doğurmaktadır: Erkeklerle anlama, bilme ve Tetkik, kadınlara ise ev, çocuklar ve dini kuralların icrası görevi düşmektedir.

Tarihsel olarak Fransız Devrimine eşlik eden entelektüel, sosyal ve siyasal çalkalanmalar içinde Fransa ve Avrupa'daki Yahudi çevrede bizzat Yahudiliğın dini yapılarının merkezinde modernite talepleri gelişmiştir.

Önce Batavya Krallığında 1795 yılında ortaya çıkan bu talepler şekillenerek 1801'den itibaren Almanya'da gelişecektir.² Bu taleplerin hepsinin ortak yönü, gelenek ile moderniteyi sıkı biçimde birbirine bağlama arzusudur. 1846 yılındaki Breslau Hahamlar Kongresi kadınların durumu hakkında altı teklifte bulunmuştur ki bu teklifler o günden bu yana yapılan reformların temelini oluşturur: Erkekler ve kadınların aynı *mitswo*'lara tabii tutulması, hiç kimse-nin kadının yeminini bozamaması, sabah duası *shelo asani isha*'nın kaldırılması, kadınların minyan'a kabul edilmeleri, kadınlara dini eğitimin verilmesi gerektiği ve dini açıdan 13 yaşında reşit oldukları.

Avrupa'da ilk "özgürleşen" ve 1791'den itibaren vatandaşlık statüsüne kavuşan Fransa Yahudileri liberal bir sinagogun kurulması için 1907 yılını beklemişlerdir. Ancak Yahudiliğın modern topluma zaruri adaptasyonuna

1 Bebe, age.

2 Liberal hareketlerin doğuş ve gelişimi hakkında ayrıntılı kronoloji, Fransızcadaki referans kaynak haham Pauline Bebe'nin şu kitabıdır: *Le judaïsme libéral. Chanter à l'Eternel un chant nouveau*, Paris 1993.

ilişkin tartışmalar 19. yüzyıl boyunca hararetli biçimde yapılmıştı: Merkezi Hahamlar Kurulunda (Consistoire) bazı hahamlar reformlara sıcak bakıyordu ama bu reformların bazılarının radikal oluşu herhangi bir konsensüsün sağlanmasını engellemiştir. Merkezi Hahamlar Kurulundaki en gelenekselci hahamlar, o zamanki en önemli Yahudi topluluğu olan Alsace Yahudi topluluğuna dayanarak her tür değişimi frenlemek için bu radikalleşmeyi bahane göstermişlerdir.³

Haham Pauline Bebe, 1846 yılındaki Büyük Hahamlık makamına tayin esnasında Merkezi Hahamlar Kurulu, bazıları hala bugün tartışılan reformlar hakkında görüşlerini dile getirmelerini adaylardan istediğini hatırlatmaktadır: Doğum ayini (Brit Ledda) ile kızların külte kabul edilmesi, haham okulunun programının iyileştirilmesi, bir Yahudinin, Yahudi baba veya anneden doğan kişi olduğu yönündeki tanımın kabul edilmesi.⁴ O dönemde hahamların irad ettikleri (Mesihçilik, dine indirgenmiş Yahudi kimliği ile ilgili) vaazların incelenmesi ve aynı zamanda sinagogların görünümü, ayinler esnasında hahamların kıyafetleri, kızların için dinsel kabul edilme seremonisinin geliştirilmesi Hahamlar Kuruluna bağlı sinagogların işleyişi üzerindeki liberal düşüncelerin etkisini göstermektedir.⁵

Bugün Fransa'da çoğunlukta olan Yahudiliğin, geleneksel ortodoks eğilimli Hahamlar Kuruluna bağlı Yahudilik olduğunu hatırlatalım. Bunun yanında liberal ve massorti Yahudi hareketler ve Loubavitch türünde ultra ortodoks hareketler bulunmaktadır.

Fransa'da Liberal Yahudilik

Burada bizi ilgilendiren modernist (liberal ve *massorti*) Yahudilik Fransa'da azınlıktadır: Toplam sayıları 575.000 olduğu tahmin edilen Yahudilerden 15.000 kişiyi ihtiva etmektedir.⁶

Modernist Yahudilik azınlıktadır ama çoğulcudur: 1976 yılına kadar

3 Bkz. age. s. 80-89.

4 2003 yılında yayımlanan *Les Mutations de la fonction rabbinique* adlı kitabımız Fransa'da bugün Yahudi ve hahamlar topluluğunu meşgul eden meseleleri ele almaktadır. Bu meselelerin bazılarının halen devam ettiğini belirtmek durumundayız.

5 1970'li yıllara kadar org enstrümanı, Paris'teki Victoire tapınağında ayinler esnasında kullanılıyordu.

6 Erik Cohen'in 2002 yaptığı ankete göre.

Copernic (ULIF) sokakta yer alan bir tek liberal topluluk vardı. Buna Paris banliyösündeki iki topluluk ve taşradaki iki topluluk (Marsilya ve Nis) daha intisap etmiştir.

30 yıl sonra liberal görünüm tam anlamıyla bir sıçrama gerçekleştirmiştir: Paris'te 1977 ile 2004 yılları arasında ondan fazla topluluk ortaya çıkmıştır. Bunların (neredeyse) her biri (çoğu zaman kadının konumuyla hakkında) bir öncekiyle doktrinal zıtlık içerisindedir.

Fransa'daki liberal Yahudiliğin özellikleri:

— Genel Yahudi nüfus içerisinde çoğunlukta olan *Sefaradlar*, MJLF gibi bir hareket mensuplarının %40'dan fazlasını oluşturmaktadır (1997. anketi).⁷

— bu hareketlerin özelliklerinden biri yoğun bir kadın katılımının olması (neredeyse iki mensuptan biri), din değiştirenlerin (%10), din değiştiren bir eşle evli olanların (%22) ya da her tür Yahudi pratiğinden uzaklaşanların ve burada *techouva* yapanların yüksek oranda olması. Bu kişiler, ya sıfırdan başlayarak ya da anababalarınınkinden farklı bir Yahudiliği tercih ederek burada yeniden Yahudileşmekte, Yahudiliğe yeniden dönüş yapmaktadırlar.

— bu hareketlerde dini olanla ilişki, öncelikle entelektüel bir ilişkidir: İnananlar ve hahamların çoğunluk olarak yüksek bir sosyo-kültürel düzeye sahiptirler (bazıları için sosyo-ekonomik düzeyleri de yüksektir).

— bu hareketlerin tüm sinagogları bir özelliği sahiptir: İdari komisyonların Başkanlarının ikide biri liberal bir toplulukta Başkandırlar. Paris ve Nis'teki iki *massorti* topluluk ise birer kadın tarafından idare edilmektedir. Söz konusu komisyonların en az %40'ı kadınlardan oluşmaktadır. Hahamlar kurulu Yahudiliğinde kadınlara açık tek gedik, 1997'den bu yana kurumsal makamlara seçilme imkânı olmuştur.

— diğer taraftan liberal ve *massorti* sinagoglar, bunları Beth Din'i tarafından alınan kararları (özellikle de din değiştirmeye ilgili olanları) tanımayan Hahamlar Kurulu tarafından kınanmaktadır.

Birkaç hizbe ayrılmış olsalar da tüm modernist hareketler, aynı şekilde pratiğe dökmeseler bile cinsiyet eşitliğini ön planda tutmaktadırlar: Fransa'nın

⁷ Bu rakamlar şu ankete dayanmaktadır: "Enquête auprès des membres du MJLF", Paris, Advir, Mayıs 1997.

en eski liberal sinagogu olan ve 2007 yılında 100. yılını kutlayan ULIF (Union Libérale Israélite de France: Fransa Liberal Yahudi Birliği)⁸ bu konuda en az faaliyette bulunmakta, CJL (Communauté Juive Libérale: Liberal Yahudi Topluluğu) ise en çok çalışandır ve bunun hahamı, Fransa'daki tek kadın hahamdır.

Liberal Yahudilik müntesipleri tarafından Ortodoks Yahudilik müntesipleri kadar Fransa'da hâkim olan Hahamlar Kurulu Yahudiliğine özellikle de kadınların konumu meselesine bir tepki olarak yaşanılmıştır ve yaşanılmaya da devam etmektedir. Çok sayıda olan ritüel yenilikler geleneksel sinagoglardaki cinsiyet rollerinin ayrılmasını sorgulamakta ve onu somut biçimde meşrusuzlaştırmaktadır. Yenilik, ne donuklaşmış ne de köhnemiş hareket halinde bir Yahudiliği canlandırmaktadır ki buna da müntesipler sahip çıkmakta ve gurur duymaktadırlar. Böylece daha önce zikredilen Advir anketinde soru yöneltilen müntesiplerin⁹ Liberal Yahudiliği "cinsiyet eşitliğini gerçekleştiren, açık ve modern bir Yahudilik" olarak telakki ettikleri ortaya çıkmaktadır.

Sinagogda Kadının Yeri

Yahudilikte kadının konumu hakkındaki *Reform* yazıları "asil" dini pratiklerden uzak tutuldukları için hukuki yönden ehil kabul edilmemelerinin kadınların her tür pratikten uzaklaştıkları düşüncesine vurgu yapmaktadır. Bu yazılar, kadını her ne şekilde olursa olsun erkekten aşağı görmeyi reddetmekte ve öncelikle kadınları daha sonra da Yahudilik ve onun ayakta kalabilmesi için yararlı gördükleri eşitlik ilkelerini savunmaktadırlar: dua ve *mitsvot* karşısında eşitlik, şahitlikte eşitlik. Aynı şekilde Yahudilikte kadının konumu ve rolü hakkındaki düşünce modernist hareketleri kişisel statüye ilişkin meseleleri yeniden değerlendirmeye ve burada da evlilik ve boşanma karşısında eşitliği savunmaya sevk etmiştir.

Kendilerine sorulan hahamlardan birçoğu kadınların sivil toplumla dini daire içerisinde statüsü arasındaki uçuruma dikkat çekmektedir: "*Kitab-ı Mukaddes'te kadınlarla ilgili bazı korkunç kurallarla, erkeğin değil de kocası tarafından döllemeyen kadının çocuğunun mamzer olması arasında doğru-*

⁸ Paris'te Copernic sokakta yer almakta ve hahamı "geleneksel liberal" şeklinde tanımlanmaktadır.

⁹ Bkz. Advir anketi. Burada kadın ve erkek müminlerin tanıklıkları yer almaktadır.

dan bir ilişki vardır! Bütün bunlar bir kadını teba üzerine çıkarmanın zorluğuyla doğrudan ilişkilidir". Ve de: "dine aykırı bir davranış olur diye Bayan Bebe'nin¹⁰ benimle beraber teba üzerine çıkamaz demek saçma olur, bu bir saçmalaktır". Hatta bunlardan biri bize şöyle demiştir: "Halaka içerisinde kadına karşı Afganistan'da olan güvensizliği aynısı vardır".

Dolayısıyla sinagoglara alışık Yahudi müntesibin liberal ya da muhafazakâr bir sinagogun eşliğini aştığında ilk dikkatini çeken şey kelimenin tam anlamıyla kadınların yeridir. Burada erkeklerle yan yana oturan kadınlar, onlar gibi bazen *tallit*¹¹ ile örtülmüş, bazen kafalarında kippa bazen de teba üzerinde aktif bir biçimde duanın değişik aşamalarına iştirak etmektedirler. Kadınlar erkeklerinden yanında *mehitsa* olmaksızın aynı anda dua etmektedirler. MJLF ve CJL'nin sinagoglarında ayin esnasında erkeklerle kadınlar *paraşa* okumaya davet edilmekte erkeklerle kadınlar *minyan*'a dâhil olmaktadır. Oysa Copernic sokaktaki ULIF'in sinagogunda durum böyle değildir. "Beni kadın kılmadığın için sana şükürler olsun" şeklindeki sabah duası terk edilmiştir. *Amidah*'ta bireyler üzerindeki tanrısal kutsama erkek peygamberleri (Patriarches (Avot)) zikrettiği gibi kadın peygamberleri (Matriarches (Imahot)) de zikretmektedir.

Liberallerin aksine *massortiler*'le eşit konumlara her zaman sahip olmamışlardır.¹² Sinagoglarda karışık oturma hususu uzun zamandan beri kabul edilmiş olsa da ABD'de 1980'den İsrail'de ise 1990'dan sonra ancak kadınların haham olması kabul edilmiştir.

Bu hareketlerin litürjik yaratıcılığı yeni dini ayinlerin düzenlenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır: Sürgün edilenler anısına (*Yom Hashoa*) ve *Yom Hatsmaout* kutlanması için düzenlenen seremoni, sinagogta yeniden doğan kız çocuğu için düzenlenen *Brit Leda* seremonisi. Örneğin MJLF, doğumu takibeden ayın cumartesi günü ebeveynleri ve *tallit* ile örtülü çocuklarını *Tora*'nın

10 Fransa'da ilk kadın haham.

11 MJLF şuna vurgu yapmaktadır: "Erkekler buna mecburdur, kadınlar ise teşvik edilmektedir".

12 Erkeklerle kadınları arasındaki eşitlik ilkesi bütün hareketlerde... kutlamalar için yer kiralama konusunda eşit bir ücretlendirmeye neden olmaktadır... Oysa Hahamılar Kuruluna bağlı sinagoglarda kadınlar için daha düşük bir ücret talep edilirken erkekler için bu ücret daha yüksek olmaktadır. Modernnist sinagoglarda her iki cinsiyet için tek bir tarife uygulanmaktadır.

okunması esnasında çağırılmaktadır. Haham, İttifak kavramına vurgu yapan bir dua yapmakta ve çocuğun İbranice adını ilan etmektedir.

Bu yenilikler içerisinde 30 yıldan beri Fransa'da kazandığı önemden ötürü bugün Fransa'daki çeşitli Yahudi eğilimleri arasında kadının konumunun analizörü olarak gördüğümüz *Batmitzva* ayinine özel bir yer ayırmak gerekmektedir. Bu bizim için "dini sahada Yahudi erkek ve kadınların eşit hakları"nın ne anlama geldiğini gösteren somut bir örnektir.

Bat mitzva

Geleneksel olarak Ortaçağ'dan bu yana erkek çocukların dini rüşte erdiği *Bar mitzva* (İttifakın oğlu) seremonisi ile gösterilirdi. On üç yaşlarına girdikleri günden itibaren erkek çocuklar Tanrı ve topluluk önünde sorumlu kabul edilmektedirler. Böylece bunlar inananlar topluluğu önünde Tora okuyabilirler, bunlar *minyan* üyesidirler. Kızlar için buna benzer bir şey yoktur. Hahamlar Kuruluna mensup bir hahamın söylediği gibi: "erkek çocuklar için *bar mitzva* yapılır, kız çocuklar için evlilik"...

Hahamlar Kurulu 1841'den itibaren kızlar için toplu bir *bat mitzva* seremonisi başlatmıştır. Daha sonra halk içerisinde pek fazla yankı bulmadığı ve hahamlardan birtakım itirazlar geldiği için bundan yavaş yavaş vazgeçmiştir.

Liberal Eğilimde

1907 yılından günümüze kadar Fransa Liberal Yahudiler Birliği (Union Libérale Israélite de France) kızların dini eğitime verilen önemin sembolü olan bu seremoniye önem vermiştir. Bu tarihten itibaren birkaç düzenlemeyle birlikte her kız çocuğu on iki yaş artı bir gün olduğu zaman haftanın *Haftara*'sını (1960'lı yıllara kadar Fransızca olarak okunurdu) ve mezmurları okur; fakat ayını yönetmez ve *Sefer Tora*'dan okumaz.

Özellikle kült içerisinde kadının konumuna ilişkin meseleden dolayı ULIF'ten kopması sonucunda 1976'da ortaya çıkan MJLF bu tarihten itibaren (12 yaşında olan) kız çocukları için Bar Mitzva seremonisine en yakın olacak şekilde bir *Bat Mitzva* seremonisi düzenlemeye başlamıştır. Bu hareketin kar-

ma olan *Talmud Tora*'sı 350-400 öğrenciye sahip olup 5 yıl süren (bazen iki yıllık *Gan* da buna eklenmektedir) bir eğitim devresi ve bunun akabinde de bir yıllık *Bar/Bat mitzva* eğitimi sunmaktadır. Seremoni¹³ sinagogta *şabat* günü *teba* üzerinde *Tora*'nın müminler önünde okunmasıyla gerçekleşmektedir. Kızlar *tallit* ile örtülü ve *kippa*'yı takmakta ve (İbranice) *paraşa* ve haftanın *haftara*'sı (İbranice ve Fransızca) okunmaktadır. Bu seremoni, uygulamalara ve özellikle de kadınların ve erkeklerin her birinin sinagogtaki yeriyle kendini belli eden kamusal/özel kesin ayrımına şiddetli biçimde ters düşmektedir. Birçok bakımdan devrim niteliği taşıyan bu ritüel, kadınların konumuna ilişkin tartışmaların yansıması olarak sürekli bir evrim içerisinde. Bunun göstergesi, bu hareketin 1984 yılındaki yazıları ile yirmi yıl sonra yani 2005 yılındaki yazılarında görülen hususlardır. İlk belge'de¹⁴ "Bir aşama: *Bar Mitzva*" başlıklı bir bölüm yer almakta ve *Bat Mitzva* ifadesi sadece bir kez ve de parantez içinde zikredilmektedir. Böylece *Bar Mitzva* adı her iki seremoniyi de içermektedir. Kutlama bölümünde şunları okuyoruz (vurgular bize ait): "MJLF'de *Bar Mizva*'ları dolayısıyla erkek ve kız çocukları ilk kez cuma akşamı ve cumartesi sabahı ayinlerine iştirak etmektedirler. Bu ayinlere katılmaları neredeyse aynı şekildedir: kızlar da özellikle *Sepher Tora*'dan okumaktadırlar. Ancak bunların her biri *kendine özgü bir eylem* gerçekleştirmektedir: kızlar *şabat* mumlarını yakmakta, erkek çocuklar ise *Bar Mitzva*'larının *Şabat*'ını takip eden pazartesi ya da Perşembe ayininde *Tefilin* takma *imkânına sahiptir*. Erkek ve kız çocukları *draşa* söylemektedirler".

Tefilin takmak erkek çocuklar için tercihe bırakılırken kız çocuklara teklif bile edilmemektedir: bu, erkek çocuklarına özgü bir ibadettir. *Bar mitzva* sonrası için sunulan eğitimlerin ilk düşünme konusu "kadının konumu" olan bir "liberal Yahudiliği derinleştirme" dersi öngörmesi yine de ilgi çekicidir.

Görünen o ki bu dönemde el yordamıyla bir şeyler yapılamaktadır: Kızların mümkün olduğunda erkek çocuklarınkine yakın bir seremonisi var, cinsiyetlerin arasındaki eşitlik değeri güçlü ve hareketin ayırt edici bir özelliği

13 Her yıl ortalama 80 erkek ve 40 kız çocuğunu ilgilendirmektedir. Su makalemize bkz. "les communautés libérales et conservatives", *Bulletin de l'Observatoire du Monde juif*, n°s 10-11, Mayıs 2004.

14 *Talmud Tora*, MJLF belgesi, 1084-85, 5745 (19 sayf). Sayfa 12 vd.

olan değerdir. Fakat bazı ibadetler spesikif olma özelliğini korumakta, her iki seremoni de tamamen bir birinin aynısı değildir. Sanki bu şekilde olması doğalmış gibi kabul edildiği için bunun nedenleri izah edilmemiştir.

MJLF'nin 2005 yılındaki "Kanaatler. Bir açılım Yahudiliği için"¹⁵ başlıklı plaketine baktığımızda hemen sunuşta *Bar* ve *Bat mitzva*'nın aynı anda, aynı başlık altında sunulduklarını görüyoruz. Her iki seremoni birbirine daha yakınlaşmış olsa da cinsiyete ilişkin bir özellik var olmaya devam etmektedir: Yaşa ilişkin ayırım. Dini açıdan kız çocukları erkeklerden bir yıl önce yani 12 yaşında reşit kabul edilmektedir. Sanki burada da en ileri düzeydeki yeniliğin de gelenekten bir unsur taşınması gerekiyormuş gibi. Şunları okuyoruz (vurgular bize ait): "Dini reşitlik –erkek çocuklar için 13 yaş, kızlar için 12 yaş- çocukların titizlikle hazırlanması gerektiği litürjik bir kutlamaya vesile olmaktadır. Liberal Yahudilik bu kutlamanın ancak Yahudilik, Kitabı Mukaddes, Yahudi halkının tarihiyle ilgili belli düzeyde bir bilgiye sahip bir çocuk için yapılabileceğini öngörmektedir (...) Erkek ve kız çocuklar *bar/bat mitzva*'larını aynı şekilde kutlarlar. Daha sonra sürekli takmayı kabul etmek şartıyla *tefilin* takılması, hahamın yanında ayinlere katılmak, Tora'nın okunması, bir kişisel *draşa*'nın (yorum) okunması". Burada da *tefilin* tercihe bırakılmakta ama her iki cins için. Kızların mum yakmaları zikredilmese de patrikte cuma akşamı ayinden önce bu işi yüklenenler genç kızlar ve kadınlardır. Bu metin, her iki cins için seremonini aynı şekilde işlediği hususuna vurgu yapsa da karmalılığı (Modernite bölümü)¹⁶ savunan metinde bile alfabetik sıranın kurallarına meydan okunarak erkeklerin (*Hommes*) kadınlardan (*Femmes*) önce geldiği gibi erkek çocukların (*Garçons*) da kızlardan (*Filles*) önce geldiğini görmek komiktir: "erkeklerin (*hommes*) ve (*femmes*) kadınların eşit biçimde katılımını savunuyoruz (Modernite bölümü). *Minyan*, Yahudi erkekler (*hommes*) ve kadınlardan (*femmes*) oluşmaktadır. Kadınların ayinlerin yönetilmesine iştirak edebilir ve Tora okuyabilirler. Erkekler (*hommes*) ile kadınlar (*femmes*) yan yana dua etmektedirler".

¹⁵ Paris'te 2005 yılında yayımlandı. Sayfa 12-13.

¹⁶ Plaketin 8. sayfası.

MJLF bünyesinde *bar/bat mitzva* dini bir bağlılık kadar Yahudi yaşamı ve Yahudi tarihi üzerindeki bir düşünce sayesinde cemaate bağlanmanın bir fırsatı olmalıdır. Yıl, dünyanın bir yerindeki Yahudi topluluğuna seyahat etmekle biter: Avrupa, İsrail, ABD.

Liberal Yahudi Topluluğunu idare eden Pauline Bebe, cuma akşamları mumları kadınlara ya da erkeklere yaktırıyor ve çocuğun cinsiyetinden ziyade olgunluk derecesini göz önünde bulundurarak *Bar/Bat mitzva* için farklı yaşlar belirlemiyor.¹⁷

Paris'teki *massorti* toplulukta ritüel açıdan bar ve bat mitzva seremonileri birbirine yakın olsa da kızlar *tefilin* ya da *tallit* takmazlar.

Hahamlar Kurulunda ve diğer yerlerde

Moda mıdır, sinagoglar arasında rekabetten dolayı mıdır, Hahamlar Kurulunun boşalan kasalarını doldurmanın bir yolu mudur bilinmez ama ¹⁸ Hahamlar Kuruluna bağlı sinagoglar her yıl Paris'te ve taşrada 1980'li yıllardan bu yana çeşitli reformist hareketlerin düzenlediklerinden farklı olsa da *bat mitzva* seremonileri düzenlemektedirler.

1968 sonrasında yıllar geçtikçe bazı ebeveynin erkek çocukları gibi kız çocuklarına da etkili bir Yahudi eğitimi sunma isteği Talmud Tora'ların ve bunlara katılan kızların sayısının çoğalmasına neden olmuştur. Bu durum gerçekten de bir değişimi temsil ediyordu. Zira kızlar ve kadınlar geleneksel olarak bu eğitimden uzaktılar hele de kamusal bir alanda olunca. Kız çocuklarla erkek çocukların yan yana olup aynı dersleri takip etmeleri mi, din eğitiminin etkisi mi, kadınların eşitlik talebi mi, Yahudi farkındalığının yenilenmesi mi? İşte muhtemelen bütün bunlar gerçek coşkunun nedenini açıklamaktadır. Fakat dini eğitim sürecinin sonunda erkek çocuklar *Bar Mitzva*'larını kutluyorlar ama kız çocuklar eğitimlerini tamamlamalarından başka bir şey kutlamıyorlardı. Oysa ABD veya İngiltere gibi diğer yerlerde ve hatta hemen yakındaki Paris'in liberal sinagoglarındaki kızla ise *Bat mitzva*'larını kutluyorlardı.

Talmud Tora'daki dini eğitimlerinin sonunda kız çocuklarının tören isteği git gide önemli hale geldiği için Hahamlar Kuruluna bağlı sinagoglarda

¹⁷ Bkz. Béatrice de Gasquet, Yüksek Lisans Tezi, EHESS, 2004.

¹⁸ 2006 yılında seremonini düzenlenmesi için Hahamlar Kuruluna ödenen ücret 100 Avro idi. Erkek çocuk için 180 Avro'dur.

her tür seremoniler yavaş yavaş düzenlenmeye başlanmıştır. Bu seremonilerin ilkleri Hahamlar Kurulunun dinamik ve dünyadaki gelişmeleri takip eden hahamlar sayesinde olmuştur.¹⁹ *Talmud Tora*'larda kız çocuklarının sayısı her geçen gün artsa da Hahamlar Kurulunun *Talmud Tora*'sında kızdan daha çok sayıda erkek çocuk kabul edilmeye devam etmekte ve dolayısıyla da *bat mitzva*'dan çok *bar mitzva* kutlamaktadırlar. Örneğin (önemli bir seremoni düzenleyen) Neuilly sinagogundaki oran erkekler için 2/3 ve kızlar için 1/3 iken Sarcelles topluluğunda bir *bat mitzva*'ya 80 *bar mitzva* düşmektedir.

Paris Hahamlar Kurulunun her yılın başında yayımlanan Takviminin sözlüğünde *bat mitzva* kelimesi için şöyle yazılmaktadır: "12 yaştan itibaren kızların *bat mitzva*'larını kutlamaları mümkündür.²⁰ Bu kutlama, *Bar Mitzva*'da olduğu gibi hazırlık gerektirir. Bu kutlama, genel olarak Haziran'ın son pazar günü gerçekleşir. Özel olarak ailenin seçtiği sinagogta da düzenlenebilir." Seremoninin mecburi olmayan yönü (*mümkündür, olabilir*) ile ritüelinin muğlak oluşu dikkat çekicidir: Bütün kızlar için Haziranın son pazar günü, ya da özel durumlarda talep üzerine.

Bu sözlükte Bar Mitzva kelimesinin açıklandığı yerde tezat daha da göze çarpmaktadır (vurgular bize ait): "B.M. çocuğunuzun yaşamında önemli bir aşamayı oluşturur. Bu, birkaç yıllık eğitimin meyvesidir. *Talmud Tora* çerçevesinde oğlunuz Yahudi halkı içerisinde sorumluluk üstlendiğinin bilincine vardığını beyan eden bir diploma alacaktır": Önemli aşama, bilinç, sorumluluk: Bu önemli noktaları Hahamlar Kurulu, *Bat Mitzva* ile ilişkilendirmemektedir.

Bazen bireysel, bazen toplu olan bu seremoniler gerçekleştikleri sinagoglara ve sorumlu hahamın buna verdiği öneme göre farklı uygulamalar sergilemekte. Her halükarda bu ayınlar pazar günü (ya da hafta içinde bir gün) gerçekleşmekte ama asla şabat günü değil. Yapılan ritüel hahama bağlıdır; *bar mitzva*'da olduğu gibi bir norm yoktur.

19 Büyük Haham Cahen ve eşi 1975'den itibaren Neuilly'deki Hahamlar Kuruluna bağlı topluluğa bir seremoni yerleştirmişlerdir. Bunlar o dönemde bu kurum içerisinde öncü olmuşlardır.

20 Vurgu bize aittir.

Hahamın bu seremoniye gösterdiği ilgi ve önemin bu ayının kadının konumunu temsil etmesi bakımından iyi bir gösterge olduğunu kabul edebiliriz. Zira her haham bu alanda gerçek bir bağımsızlık payına sahiptir.

Görünürde çekingen olan bazı hahamlar bu seremoniye çok az ilgilenerek asgari düzeyde bir hizmette bulunmakta ve ayin hazırlıklarını yapma görevini karılarına vermektedirler: “*Bat Mitzva*’ya hazırlık derslerini hahamın karısı yani benim karım vermektedir. Yılda bir defa haziran ayında toplu bir seremoni düzenlenmektedir: *Bat Mitzva*’lar cuma günü gece olmadan önce gelmekte, sinagoga ilahiler eşliğinde girmekte ve kutsanma için mumları yakmaktadırlar. *Şabat* sabahı bunlar kadınlarla birlikte üst katta beklerler, babalar *Tora*’ya çıkar, onlar için ilahi söylenir. Bu gerçek bir bayramdır. Ayin bitince üst katta kızlar paraşa ile ilgili yorum yapar, Kudüs ile ilgili de bir şiir okurlar... Seremoni, hahamın kız çocuklarının *tallit* ile kutsamasıyla sona erer. Daha sonra tüm cemaat için toplu bir *kidduş* yapılır. Bununla kız çocuklarının Talmud *Tora*’ya gidip sınavlardan geçtikleri için 12 yaşlarına girdiklerinde ödüllendirilmeleri amaçlanmaktadır.

Hamlardan en genç olanların eleştirdikleri işte bu tür seremonilerdir: “*Paris*’teki bazı büyük sinagolarda toplu olarak yılda 2 veya 3 pazar günü yapıldığı gibi benimki [*benim sinagog*] bir *Bat mitzva* fabrikası değildir. Bu, *Yahudi* olmayanların bir törenle bir araya gelmesi gibi oluyor.” Bu gençler, kendi uygulamalarını şu şekilde değerlendirmektedirler: “*Yedi yıldır bireysel biçimde yapılır. Neredeyse her hafta bir bat mitzva düzenlenir. Pazar günü sabahı küçük kız için ailesi ve arkadaşlarıyla birlikte yarım saatlik güzel bir ayin yapılır. Çoğu kez bu çok duygulu olmaktadır.*”

Diğer bazıları ise bu seremoniye ilgili şu düşünceyi dile getirmekte: “*Bar-mitzva*’lardan ne daha iyi ne de daha kötü bir biçimde gerçekleşmekte” ve şunu eklemektedirler: “*Bunun yeterli olup olmadığını bilmiyorum*”. Bunlara göre kız çocuklarının yoğun biçimde katılmayı istemesi “*babalardan ziyade Tora*’ya çıkmamaya alışık olan anneler tarafından istenmektedir...”

Bu seremoni, kendisine ilahi söylemesi yasaklanan²¹ kız tarafından toplanan aile önünde yapılan kısa bir konuşma, bir araya gelen kız çocuklarının

21 Kadınların ilahi/şarkı söylemesi, erkeklerin konsantrasyonunu bozmaktadır. Paris bölgesinde yer alan Boulogne sinagogunda bu uygulamaya yer verilmektedir.

haham tarafından kutsandığı toplu bir seremoni ya da *Tora*'ya "çıkmasa" ve litürjik ayini idare etmese, *tallit*'i giymeseler ve *kippa*'yı²² takmasalar da kız çocuğunun katılımının daha çok talep edildiği gelişmiş bir seremoni şeklini alabilmektedir. Örneğin Talmud *Tora*'sının kalitesiyle ün kazanan Neuilly sinagogunda otuz yıldan bu yana ircaa edilen seremoni Büyük Haham Cahen tarafından konulan kurallara ve halefleri tarafından birkaç eklenen düzenlemeye göre işlemektedir. Bireysel olan bu seremoni, haham ve ebeveynin seçtiği bir tarihte pazar günü gerçekleştirmek ve ¼ saat ile bir saat arası sürmektedir.

Gömlek ve etek ya da kolları örten bir elbise giyinen²³ kız çocuğu sinagoga girer, ister tek başına ister ebeveyniyle birlikte ve bir piyanist tarafından çalınan kendisi tarafından seçilen bir müzik²⁴ eşliğinde *teba*'ya yönelir. O geçişini yaparken iştirakçiler (genellikle aile ve arkadaşlar, kadın ve erkek karışık) ayağa kalkar. Kürsüsünün arkasında oturmaya devam eden haham ile tek başına *teba* üstünde olan kız göstermelik bir ayin icra eder: Neşidelerden parçalar söyler, hafta içinde sabah ayinlerinde önemli duaları okur ve bu esnada da piyanist kendisine sürekli eşlik eder. Fakat *Şema İsrâel*'in sadece birinci paragrafı²⁵ ile *Amida*'nın ilk cümlelerini okur; iştirakçiler onun "dualarına"²⁶ karşılık vermezler. Kız, gösterisini adının İbranice anlamıyla ilgili bir konuşma ya da haftanın *paraşa*'sı ile sonlandırır. Devreye haham girer, kız ve ailesi hakkında bir konuşma yapar, ona *Bat Mitzva* diploması verir, bir kitap hediye eder (genellikle haham Gugenheim'in "Günlük Yahudi Hayatı"), kızını kutsaması için babayı *teba*'ya çıkmaya çağırır ve her şey sevinç ilahilerinin söylenmesiyle biter.²⁷ Burada ilginç bir pedagojik girişim vardır: Bar/Bat mitzva'dan geçenler için bir "BM parkuru" düzenlenmektedir. Bu parkur, ibadetin ötesin-

22 Bunun nedeni, kızların erkek kılıfına girmemesi gerektiridir.

23 Pantolon "tavsiye edilmemektedir".

24 Genellikle İsrail folklorundaki şarkı havaları. Örneğin: "Erev şel şoşanim".

25 Tsitsit ile ilgili sonraki paragraflar çocuğu kız olarak ilgilendirmiyor şeklinde değerlendirilmektedir.

26 Bunu bazı kız çocukları "üzücü" ya da "haksız" bulmaktadır. Bu durum, "gerçek" dualarla kız çocuklarının okudukları "dualar" arasındaki farkı göstermektedir. "Gerçek dualar" tabirini bazı kız çocukları kullanmakta ama bu ifade Talmud *tora* eğitimleriyle yapılan söyleşide görülmemektedir.

27 Bunların arasında her zaman *Yeruşalaim şelzahav* bulunur.

de Yahudi tarih ve yaşamına bir açılım sağlamaktadır. Her iki ayda bir kız ve erkeklerden oluşan bir grup genç bir hahamın yönetiminde Yahudi Paris'in bir bölümünü ziyaret etmektedir: Yahudi Sanat ve Tarih Müzesi'ni, bir *mat-soth* [mayasız ekmek] fabrikasını, Drancy'yi...

Ultra Ortodokslar yani Loubavitchler bile kız çocuklarının dini rüşte erdikleri yaş için bir seremoni düzenlerler ama bunu hiçbir zaman sinagogta yapmazlar. Bunlar özel yerlerde yapılan ve yalnızca kadınların iştirak ettikleri özel seremonilerdir.

Müminler ve Kadın Meselesi

Kadının külte akın etmesi meselesi karşısında kendi konumlarının ne olduğunu öğrenmek açısından Hahamlar Kuruluna bağlı bir sinagogla liberal bir sinagog mensuplarına sorular sormak önemliydi. Sosyal yapısı bakımından Neuilly Hahamlar Kurulu sinagogunun cemaati Beaugrenelle mahallesinin liberal sinagogunun cemaatine çok yakındır. Bunlar çoğu zaman liberal meslek mensubudurlar (doktor, avukat, gazeteci ya da ünlü bir sanatçı) ve toplum içerisinde müreffeh bir yere sahiptirler. Liberallerde birçok "entelektüel" mevcutken Neuilly'de daha çok "zengin" bulunmaktadır.

SONUÇ

Çoğu zaman liberal sinagoglardaki kadınlar feminist düzeydeki nedenlerden dolayı ortodoks Yahudilikle ilişkilerini kesmişlerdir. Bu kopuş, ortodoksi ile ebeveynin dünyasıyla, Yahudi dünyasıyla değil. Bu durum, o hareketler içerisinde yüksek sosyo-kültürel düzeydeki Sefarad kadın sayısının daha fazla oluşunu galiba izah etmektedir.

Liberal Yahudiliğin çeşitli eğilimlerine göre erkeklere olduğu gibi kadınlara da Tora'yı inceleme/okuma, Bat mitzva gerçekleştirme, Hâkim (haham) olma, dua etme, ayini idare etmek için Tora'ya çıkma, sünnet etme, ebeveyninin kabri üzerinde *kaddiş* okuma izni verilmiştir. "Sinagog içerisinde herkes için eşit haklar" talebi Modernite adına liberal hareketlerin dile getirdiği bir taleptir. "Liberal hahamların kararının, modernite yönündedir yani

kadın haklarının hak bakımından erkeklere eşit bireyler olarak kabul edilmesi yönünde” olduğunu haham Pauline Bebe hatırlatmaktadır.²⁸

Hukuki düzlemde kadını “yetersiz” ve erkeklerin hâkimiyeti altındaki bir varlık haline getiren geleneksel kadın karşıtlığına Pauline Bebe şu karşılığı vermektedir: “Kadın karşıtlığı adil bir Tanrı [düşüncesi] ile tezat oluşturur” ve “Kitabı Mukaddes’te kadın karşıtı birçok metin yer alsa da diğer metinler onları yalanlamaktadırlar.”

28 D.K.Tagger ile söyleşi: “Supprimer le Grand Rabbinate ?”; *Actualité des Religions*, n°28, Haziran 2001 (s. 18)